

ეთნოეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი

დავით შავიანიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ქუთაისის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, david.shavianidze@atsu.edu.ge

გიორგი ღავთაძე

ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, george.gavtadze@atsu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეთნოეკონომიკა; სათემო მმართველობა; ვალდებულებით-სამართლებრივი ურთიერთობები; ეკონომიკური ყოფა.

J.E.L. classification: N9, R0

DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2023.26.03>

ციტირებისთვის: შავიანიძე დ., ღავთაძე გ., (2023) ეთნოეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი. ეკონომიკური პროფილი. ტ. 18, 2(26), გვ. 85-94. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2023.26.03>

ანოტაცია. ნაშრომში, ეთნოგრაფიული მასალების კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე, განხილულია ეთნო-ეკონომიკის საინტერესო საკითხები. კერძოდ:

მიზეზები სასოფლო დასახლებების დაცვის პროცესის დაწყებისა, რომელიც ახლაც მიმდინარეობს, თუმცა სათავეს იღებს ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან; შრომა-საქმიანობაში ერთმანეთის გვერდით დგომის სურვილიანი წესის უარყოფის შედეგები; პირადი ეკონომიკურ-ყოფითი და სოციალური მდგომარეობის გაკეთილშობილების („შეძლებულად ცხოვრება“) თანამედროვე საშუალებების ინტეგრირება ყოველდღიურობაში.

სოფლის დაცვისა და ტრადიციული მეურნეობის გაუქმების მიზეზებად გვევლინება შემდეგი:

1. „ხალხისეული ცხოვრების“, მეურნეობის მართვის ტრადიციული, დროით გამოცდილი მიდგომების უგულვებლყოფა.

2. ტრადიციული ადგილობრივი სათემო მმართველობის გაუქმება, მაგალითად, „მახვშის“ ინსტიტუტის ჩანაცვლება „ხრიკის მცოდნე, ხელფასიანი“ მამასახლისებით.

3. ერთობის, ერთმანეთისთვის შრომის ეტაპობრივი ჩანაცვლება მიდგომით „ჩემი იყოს“. ვგულისხმობთ, რომ ეკონომიკური უსაფრთხოების მოწესრიგების გზაზე მივიწყებულ იქნა ერთმანეთისთვის „უანგარო დახმარების წესი“;

4. „კანონისმიერად აღიარებული“, თუმცა

ადამიანის შესაძლებლობა გაუთვალისწინებელი ვალდებულებით-სამართლებრივ ურთიერთობები. რწმენის მაძლიერებელი „ბეგარის“ ჩანაცვლება „კანონის მუხლით შენზე მოწერილი შეუსაბამო ნატურით“;

5. ღმერთისთვის „ხელმოწყობილი ბედნიერების“ თხოვნის ჩვეულების მივიწყება.

ვლინდება, რომ სახელმწიფოს მხიდან სოციალური კეთილდღეობის ამაღლების მიზნით სხვადასხვა ეკონომიკური პროგრამების ამოქმედებამდე, პიროვნება, თემი თავად იყო ორიენტირებული მიეღო უკეთესი ყოფა და „ეკონომიკურად წელგამართულებს“ გაენაწილებინათ „სარგებელი“ საკუთარი ოჯახისა და მტერ-მოყვარის საჭიროებისთვის.

კომპლექსური კვლევის საფუძველზე ირკვევა ტერმინები: „ნამახი“, „ცუდი მეორშაბათე“, „გაშვება“ და „სიმშვიდე“, „ბეგარა“ ისტორიული მნიშვნელობა; ასევე, „რწმენიანი და გათვლილი შრომით“ მიღებული უკეთესი ეკონომიკური მდგომარეობის სახელი - „შედარებით უკეთესი ყოფა“. ერთობილი კვლევა დავაფუძნეთ კიდევ ეთნოგრაფიული მასალებს. შევუდარეთ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩვენამდე და ჩვენს მერე დაბეჭდილ მსგავსს.

შესავალი

ქართული და უცხოური ისტორიული წყაროები, ეთნოგრაფიული მასალები, ჩვენამდე მოღწეული ეროვნული ზეპირსიტყ-

ვიერება და ხალხის მეხსიერება, ეს ერთგავრი „მუზეუმ-არქივი“, ადასტურებს, რომ საქართველო ყოველთვის იყო აგრარული, ძირითადად, სამიწათმოქმედო მეურნეობის ქვეყანა. დომინირებდა მოსახრება, რომ ძლიერი სოფელი, მთლიანად სახელმწიფოს სიძლიერეს განაპირობებდა და პირიქით.

კომპლექსური კვლევით ირკვევა, რომ ქართული ცხოვრების წესის ჩამომშლელი, „სოფლის დაცლის ხელშეწყობილი პროცესი“ არც თუ ახლო წარსულში, დაახლოებით მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან დაიწყო და დღესაც (მიზეზები: ადამიანის საჭიროებასთან შეუსაბამო სოციალური პირობების არარსებობა; თანამედროვე ტექნოლოგიების შრომის პროცესში ინტეგრირების სხვადასხვა მიზეზით განპირობებული შესაძლებლობების ნაკლებობა; შემოსავლის, დოვლათის მომცემი საქმიანობით მიღებული სარგებლის მიღების ინტენსივობისა და მოცულობის სიმცირე და ა.შ.) გრძელდება.

გასული, აღნიშნული პერიოდის მსგავსად აწმყოშიც მიმდინარეობს სოფლის მასიური დაცლის, ტრადიციული მეურნეობის მოშლის პროცესი.

ქართული ტრადიციული სამეურნეო ცხოვრების ამსახველი და მისი ჩამოშლის მიზეზების შემსწავლელი მასალების მოძიება, არაერთი წლის განმავლობაში ხდებოდა ისტორიული საქართველოს სხვადასხვა მხარეში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ძირითადად ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტთა ეთნოგრაფიული ექსპედიციების მიმდინარეობისას.

ძირითადი ნაწილი

იკვეთება ქვეყნის ამა, თუ იმ რეგიონის წარმომადგენლების ეკონომიკური თვალთახედვების მსგავსება ფიზიოკრატიულ

შეხედულებებთან, რომელიც ეკონომიკური აზრის ერთ-ერთი გამორჩეული მიმართულებაა. აღნიშნულის მიზეზად, საქართველოში, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანული მოძღვრების დომინირება შეიძლება განვიხილოთ. იგი ზეგავლენას ახდენდა საქართველოს მოსახლეობის არა მხოლოდ რწმენით, იდეოლოგიურ, ცნობიერებით და მსოფლმხედველობით საფუძვლებზე, არამედ მათი ეკონომიკური აზროვნების სტილზეც. ამასთან, საკუთარი ინდივიდუალურობის არდაკარგვის პირობებში, ეკონომიკური შედეგების მისაღწევად, ქართველი, ყოველთვის ანიჭებდა უპირატესობას ერთობლივ ქმედებებს, პასუხისმგებლობის გაზიარებას,

1. ზემოაღნიშნული არაერთი კვლევით არის დადასტურებული. ამ მხრივ, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსად მიგვაჩნია აკადემიკოს ვასილ ჩანტლაძის კვლევები, დაკავშირებული შოთა რუსთაველისა და სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკურ შეხედულებებთან. ეს უკანასკნელი იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ „ამ შრომაში დასაბუთებულია იმ დროისათვის პროგრესული დებულება სულხან-საბა ორბელიანისა, რომლითაც იგი 70 წლით წინ უსწრებს ფიზიოკრატიული მიმართულების მამამთავარს – ფრანსუა კენეს. შედეგად, პოლიტიკური ეკონომიის ენციკლოპედიის რედაქციამ ენციკლოპედიაში შეიტანა სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ფიზიოკრატიული სკოლის წინამორბედი თავისი ეკონომიკური შეხედულებებით“ (ხელაია, 2007).

აღნიშნულით იმის თქმას ვცდილობთ, რომ ჩვენი კვლევა დავაფუძნეთ, ერთი მხრივ, იმ ეთნოგრაფიულ მასალებს (მასალების თავმოყრა შესაძლებელი გახდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა ეთნოგრაფიული და ჩვენი ინდივიდუალური ექსპედიციების ფარ-

გლებში - ხაზი ჩვენია) და, მეორე მხრივ, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და შესაბამისი გამოკვლევების შედეგების ანალიზს.

ამრიგად, ეთნოეკონომიკის თვალსაზრისით საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალების კომპლექსური კვლევით დასტურდება უდავო და საყოველთაო ჭეშმარიტება, რომ „სარფიანი ცხოვრების მომცემი შრომაა“. ირკვევა უკვე თითქმის აღარ არსებული ცოდნის შესახებ, რომ საზრდო მიწის დამუშავებით, სამეურნეო საქმიანობის უკეთ სწავლის მიზნით, მუყაითობით, მეზობელ-მოკეთისთვის გვერდით დგომის სურვილით უზრუნველყოფ შენ შედარებით კეთილდღეობას.

ეთნოგრაფიული მასალები:

„ქონი რომ მოგედო, გქონოდა, უნდა გემრომა იქ, სადაც გამლევედა შენი საცხოვრისისი გარემო, სოფლის მეურნეობაში, თუ შინამრეწველობაში“ (იგულისხმება „შინამეურნეობა“) (მთხრობელი, გ. არუთინოვი. თელავი. 2014).

„ცდილობდნენ სინდისიანი საშუალება შრომით მიეღოთ შედეგად უკეთესი ყოფა, რომ ეფექტით წელგამართულებს გაენაწილებინათ საკუთარ ოჯახსა და მტერმოყვარეზე. ამ ყველაფერს წინაპარი ყოფითობის დაგეგმილ მოწესრიგებას არქმევდა“ (მთხრობელი, გ. კომლაძე. სავანე. 2004).

ეკონომიკური და ფინანსური საფუძვლების შემქმნელი სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებთან დაკავშირებული ჩვენეული მასალებით ირკვევა „ხალხის ცხოვრების პოლიტიკის“ მიზანი, მაქსიმალურად მოესპოთ „არავისთვის სასურველ-მისაღები უსახსრობა“. ამ გაზაზე, ერთმანეთის გვერდით დგომით შრომით, განმტკიცებული კავშირებით უზრუნველყოფდნენ ეკონომიკურ და სოციალურ დაცვას, სხვათა უფრო „სარფიანად ცხოვრების საშუალებას“;

ირკვევა, რომ ერთმანეთის გვერდით დგომა და ამით შემოსავალისა და მოგების უზრუნველყოფა „სურვილიანი წესი იყო“ (მთხრობელი, ლ. ბურჯალიანი. ლეჩხუმი. ორბელი. 2000).

ცნობილია რუსობის პერიოდის პოლიტიკის, საბჭოთა კავშირში განხორციელებული აგრარულ რეფორმის შესახებ. წვრილ გლეხურ მეურნეობათა მსხვილ სოციალისტურ მეურნეობებად(კოლმეურნეობა) გარდაქმნის გზაზე ხელისუფლებამ, უხეში და ძალადობრივი მეთოდებით, გლეხობას წაართვა ადგილ-მამულები, მიწა, პირუტყვი. შედეგად, მივიღეთ „რა იცი კიდევ რა დრო დადგება, რომ უარესი არ იქნება“-ს შიში, გააქტიურდა უკეთესის პირობებისთვის სოფლიდან ქალაქს თავშეფარების ტენდენცია. შესაბამისად, „ხალხი მოეშვა და ატოვებდა, დღესაც ატოვებს“ მევენახეობას, მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას.

ეთნოგრაფიული მასალები:

ლენჯერის თემის სოფელ ქაშვეთის მკვიდრი ვახტანგ ფილფანის გადმოცემით, მისი სამმოს „დუღაშერების“ წევრ ფიფი ფილფანს და მის მეუღლე მაგრაფინეს მოჰყავდათ იმდენი ხორბალი, რომ ახალ მოწეულ მოსავალს ახვედრებდნენ სავსედ ხის „კიდობნებს“. მთხრობელის თქმით, სავარაუდოდ ეკონომიურადაც ხარჯავდნენ, მაგრამ რაოდენობას მაინც სათესი მიწის ოდენობა განაპირობებდა. ქაშვეთის მკვიდრი, ისლამ ფილფანის მშობლებსაც მართა გულედანს და მაქსიმე ფილფანსაც იგივე „მეთოდი“ ჰქონიათ. „რა იცი რა დრო დადგება“-ს შიშით არ ანებებდნენო ბებია და ბაბუა ბევრი ახალი ფქვილის ხარჯვას თანამედროვეთ ოჯახში. მოგვიანებით, მაგრამ მაინც ახდა ბებიას შიში. 1990-იანი წლების სიღუბლეში, სამოქალაქო ომში ჩათრეულ ქვეყანაში ყველანაირი გაჭირვების ჟამს

მოჰყავდა ჩვენც მოგვყავდა პური, „დედუ-ლების“ ნათესავისგან, თამაზ გულედანისგან გადანახული ხორბლის თესლით. მერე ხორბლის მოწევა, მოსაწვი იარაღებიც და „კალოც“ ჩაბარდა ისტორიას. კოლმეურნეობა რომ იყო, მაშინ დიდ კალოს ვაკეთებდით და მეტი იყრებოდა. სახლის კალოში თუკი ორ მარხილს ვყრიდით, იქ ათ მარხილსაც ვყრიდით და მეტსაც. მაშინ ხუთეკვს უღელს მივაყენებდით, ხარებს და ბრუნავდნენ. უკვე, ისინი ტრიალებდნენ კალოში, კიდევაც ადრე ილუწებოდა და ადრე ნიავედებოდა“ (ლენჯერი. ვ. ფილფანი. 2015).

„კოლაფსი შეიძლება დადგეს ნებისმიერი შენგან გაუთვლელი ქმედებით. უნდა გახსოვდეს, რომ ფულის შოვნას შრომა უნდა. მთავარია გახსოვდეს, რომ ქართველი სულ მუდამ სოფლის მეურნეობით ცხოვრობდა, სხვასაც აცხოვრებდა ნებით, შემთხვევით, თუ იძულებით შემოხეტებულს თავის მიწით. უნდა გახსოვდეს, რომ სხვათა მეგობართა, თუნდაც ვითომ მეგობართა პოლიტიკის ბოლომდე მიწოდებაც იგივეს, ყოფის დასრულებას, ქვეყნის დაცლას მოგიტანს. აგერ ჩვენ ტყეებს, მიწას ჩინელები დაედვენ“ (მთხრობელი, ა. მჭავანაძე. ვანი, სოფ. ბზვანი. 2014).

მსგავსი პროცესი მიმდინარეობდა ყველგან: მამათელი მთხრობელი სილიბისტრო როყვას თქმით, ღარიბი ოჯახი ჰქონდათ, თუმცა არ შიმშილობდნენ. ამისთვის შრომობდნენ. საჭირო რაც იყო ჰქონდათ „ტანი მთელი, მუშა ოჯახი და წესიერი“. ეკონომიკური მდგომარეობა შეიმჩნეოდა იმაშიც, რომ უცხო სტუმრისათვის ღომის ჩალა ჰქონდათ „მისასვენებლად“, შინაურისთვის კი სიმინდის ჩალა (ნიკოლაიშვილი, 2019:99).

XX საუკუნის 50 წლებში ბაღდათის სოფელ ზეგანიდან შედარებით ვაკეში ჩამო-

სახლებული სანდრო გორგოძეს ჩამოსახლების მიზეზად ჰქონია ის, რომ „განათლებულ სოფელში“ უნდოდათ ეცხოვრათ, „ცოლ-შვილს კარგად ეცხოვრა“. ამ „კარგად ცხოვრების“ მამიებელი მთხრობელი ადარებს ზეგანის მეურნეობის და ცხოვრების პირობებს ახალი საცხოვრისისას და მოსწონს ახალი: „რგვალი კრამიტის და ყავრის“ სახურავი ჩანაცვლებულია „იფერით“ ან „მარსელის კრამიტით“. „ჩოჩიალა ურმების ნაცვლად ახლა ყველა ოჯახში მანქანაა მიყენებული“. „კოდების წისქვილები“ „დოლაბის წისქვილებმა“ ჩაანაცვლა (ცაგარეიშვილი, 2019: 27-28).

XIX-XX სუკუნეების მიჯნის სინამდვილეს ასახავს გვიმრალაურის მკვიდრი ოლია ჩხაიძის „საჩივარიც“: „გეიკრიფა ყოლკაცი. ახალგაზდებს აღარ უნდებიენ აქოურობა“ არა, თუ მუშაობა „ფეხი ფეხზე გადადობილა არ უნდა აქანა ყოფნა. აფერს არც აკეთებენ, არც ეინტერესებათ, არც უნდებიენ (ნიკოლაიშვილი, 2019:134).

მდრ.: ჯერ კიდევ 1964-1965 წლის იმერეთის, ბაღდათის სოფლებში ჩატარებული კვლევის საფუძველზე პროფესორი ჯულიეტა რუხაძეც წერდა, რომ მთიანი სოფლებიდან ბარის სოფლებში ჩამოსახლების ხელის შემწყობად მიაჩნია გზის გასწვრივ ჩამოსახლება, მაიკაოვსკსა და ქუთაისის შორის მიმოსასვლელზე ცხოვრება (ცაგარეიშვილი, 2019:215-261).

ფინანსური ანაზღაურების მოტივაციის საშუალებად გამოყენებით, გაუქმდა ადგილობრივი, სათემო მმართველობა და გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა რეჟიმის ინტერესის გამტარებელმა ორგანოებმა. აღნიშნულს ადასტურებს ფულის მომარჯვებით, „საშუალება-ხერხის, ხრიკის მცოდნე“ მამასახლისების, მდივანბეგების, „ათასი ჯურის ჩინოვნიკების“ დანიშვნა. „ურთიერთობების გაკანტორებამ“ სულიერ ერთობას

ჩანაცვლა „მხოლოდ ჩემი იყოს“ მიდგომა (მთხრობელი, კლ. ცინდელიანი. ნაკრა. 2016). ჩანაცვლდა „მახვშები“, რომლებიც სხვებთან დათათბირების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებით, უანგარო ერთგულებით ემსახურებოდნენ თემს. „რუსების, რუს-კომუნისტების და კომუნისტი ქართველების, გაყიდულები მუდამ იყვნენ, შემოსეულმა და პირადულსანაცვლოზე გაცვლილმა აქტიურმა მხარდაჭერამ მოსპო მახვშის მმართველობა (მთხრობელი, გ. გიგანი. ზესხო. 2011).

ჩვენი მოსაზრება: ცნობილია, რომ შეფასებითი კატეგორია ფული, თავის სახმარი ღირებულებითა და იშვიათი ხასიათით, უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სტაბილურობას. უნდა ვიფიქროთ, რომ კომუნისტური ხელისუფლების მიერ, ფინანსური ანაზღაურება გამოყენებული იქნა მოტივაციის საშუალებად. თქმა იმისა, რომ მიღებული, ფული იმდენი იყო, ადამიანს საკუთარ ტრადიციულზე უარი ეთქვა, შეცდომა იქნება. თუმცა ფაქტია, რომ ადგილობრივი, სათემო მმართველობის ნაცვლად გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა რეჟიმის ინტერესის გამტარებელმა ორგანოებმა. ანუ, „იშვიათი მნიშვნელობა-ფუნქციის“, სახმარი ღირებულების შეფასებითი კატეგორია ფული, მაინც გახდა მოტივატორი. სახეზეა დემოტივაციაც. ადამიანთა დიდ ნაწილს არ სურდა „გამართული, სისხლხორციელი“ მმართველობის გაუქმება. მნიშვნელოვანია, რომ ეს ნაწილიც არ იყო „ამ ხელოვნურად გაჩენილი შემოსავლის გარეშე“. **შდრ.:** მკვლევრების ინტერესი დღემდე მაღალია ფულის, დემოტივაციურ ხასიათზე. მეცნიერთა ნაწილი ემხრობა იმას, რომ ფული უფრო დემოტივატორია და ნეგატიური გავლენა აქვს ადამიანის ჩართულობაზე (კოპალიანი და სხვ., 2021).

საყოფაცხოვრებო, ტრადიციული ნივთების (მაგ, „მახვშის სკამი“) დამზადების საქმე ერთ-ერთი შემოსავლის წყარო იყო. თუმცა ბევრ შემთხვევაში, ზოგ ნივთზე გადაწყვეტი იყო უსასყიდლოა:

ეთნოგრაფიული მასალები:

„დღეს სკამის დამზადება შეიძლება ძვირი კი არაა, მაგალითად ასი დოლარი, მაგრამ ამ მცირეს არქონებაცაა და ვერ გამოზადებინებენ. სასაჩუქრედ დიდებულია, თუმცა მასალა ჭირს. ნამდის მასალა ნაკლები ღირს. თელა ძალიან ძვირი ღირს“ (მთხრობელი, ზ. ჭკადუა, ლახამულა. 2017).

„მე ჩემ სოფელში ყველა გარდაცვლისთვის ვამზადებდი „სასახლეს“ უფასოდ. ვიღაც ფულს ღებულობს. გაწეული მუშაობის საზღაური უნდა აიღო, მაგრამ სხვა რაღაცებიც მესმის ხის ხელობა და იქ ვღებულობ. იქაც არავის ვწვავ. რაც არ აქვს ადამიანს, იმას, რომ მოთხოვ, ღმერთი რას გიზამს? თუ შენსაზე დადექი და არ მიხვდი კაცის საჭიროებას და „ხელშეწყეულობას“ უსახელოც და საერთოდ უშემოსავლოც დარჩები. სახელიანს ვიღაცა მოგიხედავს, უსახელოს და უშემოსავლოს გაუჭირდება (მთხრობელი, კ. გოგოლაშვილი. ოკრიბა, კურსები. 1998წ).

აღნიშნული მასალები მიგვანიშნებენ აქტივობაზე, როცა ფასდება ნედლეული, გასაყიდად ითვალისწინება შენი შრომის პროდუქტი. ანუ საზღაური მიწოდებული საქონლის (სამუშაოს) გაწეული მომსახურების სანაცვლოდ გადაცემული ფულადი ან ნივთობრივი ანაზღაურებაა (გურგენიძე, 2004)

მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ ქართველის ცხოვრების წესი ქრისტიანულის სადარი იყო. ბუნება, რომელსაც „სხვათა უანგარიშოდ გვერდით დგომის ჰქვიოდა“ სხვა არაფერია, თუ არა ქრისტეს აღმსარებლობის მიმდევარობა. თუმცა მოხდა ის,

რომ „სულის და პატიოსნების გაყიდვაზე გათვლილი ნაწილი ფულმა გააყოფო, „მაღალი“ გახდა, გააამპარტავანა. მივიღეთ მდგომარეობა, როცა გაგვიაქტიურდა მხოლოდ საკუთარის უპირატესობა, მიივიწყა სიკეთე და ქველმოქმედების ბედნიერება. „მიჩეჩებულმა“ და ადამიანისგან მიღებული, საკუთარის ზედმეტად დამფასებლობის გზამ მარტო დატოვა ადამიანი პრობლემებთან“ (მთხრობელი, ნ. დოგრაშვილი. ბაღდათი. ზეგანი. 1995).

ირკვევა, რომ ხელფასის, ეკონომიკური და სხვადასხვა, ფინანსური სარგებლის მომტანი, ანაზღაურებადი სამუშაოს გარეშე დღეს უკვე ცხოვრება წარმოუდგენელია; ადამიანთა დიდ ნაწილში დაიკარგა თანაგრძნობის და გვერდით დგომის უნარები, გახდა „მოწყალეების“ შემყურე და ამ „დახმარების მიღების საფუძველზე მორჩილი“.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„დღეს ყველას ყველაფერი მზა უნდათ. იმოვნება. საყიდელი ფული არ იმოვება, მაგრამ ფულისთვის მუშაობა ურჩევნიათ, ვიდრე მაგალითად სოფელში. არ უნდათ სოფელში მოწვენილის რეალიზებით მიღებული შემოსავალი, ურჩევნიათ საზღაურად მიღებული ფული. შეიძლება მართალიცაა, მაგრამ სოფელი, ქვეყანას რა ეშველება შენგან უპატრონოს, სხვის ხელში? გაღებულია კარები რომ გახვიდე. იცლება ქვეყანა და ტრადიცია ივიწყება. გამოგზავნილი ფული ქვეყნის ფიზიკურ-სულიერი სიმაგრე, ვერც მატერიალური ვერაა. ვერაა, რადგან როცა არ ქმნი, გამოგზავნილი იღევა. რა ვიცი, ორი მხარე აქვს ყველაფერს“ (მთხრობელი, ხ. ღურჭუმალიძე. ლეჩხუმი, ნასპერი. 2015).

სადავო არაა, რომ აწმყოს საქართველოში მთავარი პრობლემა ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა. თუმცა ვეჭვობთ, რომ მეურნეობის გარეშე, უცხოე-

თიდან გამოგზავნილის, სხვათაგან დახმარების საფუძველზე შექმნილი უკეთესი ყოფა არ ნიშნავს ეკონომიკური დემოკრატიის გზაზე დგომას.

ცნობილია, რომ საქართველოს მთაში დღემდეა შემორჩენილი საეკლესიო და სახატო მიწები, რომ სვანური თემი მჭიდროდაა დაკავშირებული თავის ტერიტორიაზე მდებარე, ტრადიციული სამეურნეო ყოფის, სულიერი სფეროს მაკოორდინირებელ და მაკონსოლიდირებელ ცენტრ ეკლესიასთან“ (გუჯეჯიანი, 2008:369).

მცირემიწიან მთაში სარიტუალო მარცვლეულის მოსაყვან მიწებთან ერთად თითქმის აღარ რჩებოდა ვარგისი მიწა. ამის მიუხედავად, სალოცავის მიწაზე რომ რამეს არ გაემართლებინა, „ბეგარას საკუთარი სახლობისთვის მონაწევს“ მართმევენ. აღნიშნულით „რწმენა ნარჩუნდებოდა. ურწმენობა კი უწესობა და უკეთურებაა. დღესაც თითქოს ვინახავთ, მაგრამ დაცლილ სოფელში რას შეინახავ? (მთხრობელი, ვ. ცინდელიანი, ნაკრა. 2017).

თემის ამ „წესრიგის“ ჩანაცვლება, „გული არ გაიტეხოთ და მსგავსი, თუმცა შენი შესაძლებლობის გაუთვლელი“, „ნატურით“ ზღვევის სახელმწიფო კანონმდებელთაგან შემოღებული წესი გვაგონებს კანონისმიერ ვალდებულებითი-სამართლებრივი ურთიერთობის წყაროს. ანუ, ერთი პირი უფლებამოსილებით ითხოვს მეორე პირისგან ზიანის ანაზღაურებას.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„მთავრობის სამართლით განსაზღვრული შეუსაბამო თანხით („ნატური“) ზღვევის შესახებ გეტყვიან არა მხოლოდ აქ ხევში, ფშავსა და სვანეთში, ხევსურეთში, ყველგან საქართველოში. ფასს, ნატურ გადასახდს, საზღაურის შესახებ გადაწყვეტდა სამართალი და გადაიხდიდი საქონლით და ა.შ. ფულითაც. ეს გადასახადი იოლი არ

იყო, მაგრამ არც ისეთი, რომ მოესპე. თემი ისე იზამდა, რომ შენ შეცდომაც გაგრძობინებდა და არ გადაგაყოლებდა. მერე შეცვალეს ახლებმა. გრძელდება ასე“ (მთხრობელი, ჟ. ხაიკაშვილი. ყაზბეგი. აგვისტო, 1993).

ყველგან საქართველოში, შემორჩენილი სხვადასხვა დროს შესასრულებელი საკულტო-მითოლოგიური წეს-რიტუალები, შესრულების ტრადიციები, სასოფლო, სალოცავები, დღემდე ასრულებენ ღვთაებისათვის ნაყოფიერების სათხოვნელ, ოჯახის შვილიანობისა და ახალი სულის შემოსვლის/„ბედნიერობის“ რიტუალებს. დაწესებული იყო და გარკვეულ დღეებში იცავდნენ კიდევ აკრძალვებს. სამეგრელოში „თუთაშხა ორშაბათი“ შენი ოჯახისთვის და პირადისთვის კარგი დღეა, მაგრამ არ დაიწყებდნენ იმ საქმის კეთებას, „რაც რაღაცის ოჯახიდან გარეთ გატანას მოითხოვდა, თუ პირიქით, უნდა ყოფილიყო კი“. ყვებიან და ამბობენ, რომ გაჭირვების საჭიროებამ მოგვარებია ორშაბათის, ოთხშაბათის და პარასკევის ნაკიან, ეშმაკის დღეებად მოხსენიება. საქართველოში ყველგან სწამდათ ავი თვალისა და ავი ფეხისა. საქმეზე მიმავალ ადამიანს აუცილებლად „კარგ ფეხს“ დაახვედრებდნენ, „რომ გაემარჯვა“.

მსგავსი რიტუალები და დღესასწაულები, საქართველოს ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ერთეულში, მომავალი თაობების მრავლობასა და ოჯახის ფუძე-კერას სავსეობას ემსახურებოდა.

ეთნოგრაფიული მასალა ოკრიბიდან:

„რწმენა იყო მატერიალური კეთილდღეობის წყაროც. ჭირნახულის უხვად მოყვანის უზრუნველსაყოფად, დასაცავად ხალხი სხვადასხვა საშუალებებს მიმართავდა, რწმენით თავს გადაირჩენდა“ (მთხრობელი არიადნა ფორჩხიძე-გაბადაძე, ორპირი, 1993წ).

რი, 1993წ).

ეთნოგრაფიული მასალა რაჭიდან: „სჯულში რწმენა იგულისხმება, ჩვეულებაში კი თემში მიღებული წესის, ნორმის დაცვა. ორივეთი ერთად თავს გაიტანდი, გადაირჩენდი“ (მთხრობელები: დ. ჭოხონელიძე, რაჭა, სოფ. თხმორი, 1994.). იგივეს გეტყვიან ყველგან საქართველოში.

აღნიშნულს ეხმაურება ბალს ზემო სვანეთში დადასტურებული ტერმინები: „ნამახი“, „ცუდი მეორშაბათე“, „გაშვება“ და „სიმშვიდე“.

ნამახი დამახული ძაფია მთიულურში (ღლონტი, 1974:416). დამახებას, „ცუდის მომტან დანამახებს“ აღნიშნავს სვანურ მეტყველებაში. „გიორგობა დღეს ცუდად მიგვაჩნია ვინმეს დამახება. საქონელს რომ ნაკლებობა არ ექნეს მურიანი წყლით გაწუწავენ“ (ეკ. ფილფანი, ლენჯერი. 1995; ლ. ზურაბიანი. 2013 წელი. ლენტეხი. ჟახუნდერი).

„ცუდი მეორშაბათე“ - „ცუდი თვალის და ფეხის“ ადამიანს, „გაშვება“ „გაცემას“ აღნიშნავს, „სიმშვიდე“, კი კარგად და მრავლად ყოფნის მნიშვნელობით გამოიყენება სვანურში. ორშაბათი, ხუთშაბათი და შაბათიც სვანებს „საციქველის“ გაცემისათვის ცუდ დღედ მიაჩნიათ, მით უფრო ახალ მთვარეზე. ორშაბათს, ხუთშაბათს და შაბათს რძის ნაწარმის კარში „გაშვებას“/„გაცემასაც“ არავინ „ჩაიდენდა“. შაბათს და ხუთშაბათს და ორშაბათს კარში არავის არ გაუგზავნიდნენ მარცვალს და ფქვილს“.

ვფიქრობთ, ათეიზმის ხანაში და დღევანდელი გლობალიზაციის ეპოქის ერთი და იგივე მეთოდების გამოყენებამ მიგვიყვანა იქამდე, რომ ბევრი ადამიანი დარწმუნდა საკუთარ ყოვლისშემძლეობაში. დავით ჩახვაშვილი, ქვეცნობიერში არსებულ რწმენას, თავისებურ დაზღვევას ეძახის და დასძენს, რომ, სადღაც ადამიანი

ფიქრობდა: „იქნებ მართლაც რაღაც არსებობს?“ (ჩახვაშვილი, 2001).

ჩვენის მხრივ დავსძენთ, რომ ეს ე.წ. „დაზღვევა“ ადამიანისგან საკუთარი ტრადიციის მივიწყება, გაუკეთესებული ეკონომიკური მდგომარეობისთვის ყოვლისშემძლეობის დარქმევას.

დასკვნა

სახელმწიფოს მიერ სოციალური და ეკონომიკური ფუნქციების აღებამდე, თემი თავად იყო პასუხისმგებელი მისი წევრების უკეთეს ყოფაზე, რათა „წელგამართლებს“ „სარგებელი“ გაენაწილებინათ საკუთარი ოჯახისა და მტერ-მოყვარის საჭიროებისთვის. შეიძლება, ერთი შეხედვით ვიფიქროთ, რომ ე.წ. „კოლექტიური პასუხისმგებლობის“ პირობებში ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის არეალი იკარგება და შედეგად ვიღებთ „მასობრივ უპასუხიმგებლობას“. თუმცა, თემის შემთხვევაში, ეს უნდა აღვიქვათ, როგორც „ხამს მოყვარე მოყვრისათვის“ პრინციპის რეალიზება და ერთმანეთის მიმართ ზრუნვის გამოხატულება.

ზემოთქმულს შეიძლება დავამატოთ თანამედროვე ფინანსური ურთიერთობის - „დაზღვევის“ მაშინდელი გაგების საკითხიც, როდესაც თემის წევრი მზად იყო გაეზიარებინა „მოყვასის“ ცხოვრებასთან დაკავშირებული რისკები, თანაც, ყოველგვარი სარგებლის გარეშე. ეს იმიტომ, რომ პირადად მისი და მისი ოჯახის კეთილდღეობას, ასევე, „დაზღვეული“ იყო თემის სხვა წევრების მხრიდან. აღნიშნულის მაგალითებად შეიძლება გავიხსენოთ, ე.წ. „ნადი“; მესაფლავეობა მორიგეობით; სოფლის ნახირის მწყემსვა მორიგეობით; ე.წ. „სადილის“ მიტანა ოჯახში, რომლის წევრიც გარდაიცვალა, ასევე მორიგეობით და ა.შ.

შედეგად, ამ ყველაფერს, „რწმენით და გათვლილ-გახედილი შრომით“ მიღებულ

„შედარებით უკეთეს ყოფას“ შეიძლება ვუწოდოთ „თემის ეკონომიკა“. მართალია, იგი ზოგად-ეკონომიკური კანონების მოქმედებას ექვემდებარებოდა, მაგრამ მასში გამოკვეთილი იყო ადგილობრივი საზოგადოების მორალური და სოციალური ყოფითი თავისებურებები, რომელთა ფორმირებაში გადამწყვეტ როლს რელიგია და ისტორიულად ფორმირებული ტრადიციები ასრულებდა. სწორედ ამ ვითარების აღსაწერად გამოვიყენეთ ტერმინი „ეთნო-ეკონომიკა“.

ლიტერატურა:

1. გურგენიძე ვ., (2023) მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი. თბ., 2004. - 483 გვ.
2. გუჯეჯიანი რ., (2008). ქართველ მთიელთა მენტალობის ისტორიიდან (სვანეთი), თბ., „უნივერსალი“.
3. კოპალიანი კ., ჩომახიძე ელ., ზუბაშვილი ა. (2021) ფულის ფსიქოლოგიური არსი. ბიზნესი და კანონმდებლობა, N2. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (დადასტურება 6.10.2023).
4. ნიკოლაიშვილი ელ., (2019) მოთხრობები გურიის ახლო წარსულიდან. დიალექტური ტექსტების კრებული.
5. ქართულ კილოთქმათა სიტყვის კონა (ქკოსკ). შემდგენელი ალ. ღლონტი, თბ., 1974
6. ცაგარეიშვილი თ., (2019). ცოცხალი ისტორიები. ჯულიეტა რუხაძის ეთნოგრაფიული ჩანაწერები.
7. ხელაია გ. (2007) გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ვასილ ჩანტლაძე. საქართველოს ეკონომიკა, N1. URL: <https://geoeconomics.ge/?p=2627> (დადასტურება 6. 10. 2023).
8. ჩახვაშვილი დ., (2001) XX საუკუნე და „ოპიუმი ხალხისათვის“. საქართველოს ეკონომიკა, N5. <https://geoeconomics.ge/?p=421> (დადასტურება 6. 10. 2023).
9. ზუბაშვილი ა., (2021). ფულის ფსიქოლოგიური არსი. ბიზნესი და კანონმდებლობა. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (დადასტურება 6. 10. 2023).

SOME ISSUES OF ETHNO-ECONOMICS

David Shavianidze

Associate Professor of Akaki Tsereteli State University and Kutaisi University.

davit.shavianidze@unik.edu.ge

George Gvartadze

Doctor of Economics, Professor of Akaki Tsereteli State University

george.gvartadze@atsu.edu.ge

KEY WORDS: *ethno-economics; community governance; obligation-legal relations; economic existence.*

J.E.L. classification: N9, R0

DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2023.26.03>

For citation: Shavianidze D., Gvartadze G., (2023) Some issues of ethno-economics (in Georgian). Economic Profile, Vol. 18, 2(26), p. 85-94.

DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2023.26.03>

Summary

In the paper, based on a complex analysis of ethnographic materials, interesting issues of ethno-economics are discussed. In particular:

The reasons for the beginning of the process of emptying rural settlements, which is still ongoing, but originates from the last quarter of the 19th century; the consequences of rejecting the willing rule of standing next to each other in labor-activity; Integrating modern means of ennobling personal economic and social status ("living affordably") into everyday life.

The following are the reasons for the emptying of the countryside and the abolition of traditional farming:

1. neglecting traditional, time-tested approaches to "people's life", farm management;

2. Abolition of traditional local community governance, for example, replacement of the "Makhvshi" institution with "trickster-savvy, salaried" administrators;

3. The gradual replacement of unity, work for each other with the approach "to be mine". We mean that on the way to economic security, the "rule of unselfishness help" was forgotten.

4. "legally recognized" binding relationships that did not take into account human capacity. Replacing the faith-boosting "begar" with "an inappropriate natural tax imposed on you by law";

5. Forgetting the habit of asking God for "provided happiness".

It is revealed that before the government launched various economic programs to raise social welfare, the individual and the community themselves were oriented to get a better life and distribute the "benefit" to their family and external needs.

On the basis of complex research, the historical meaning of the terms: "Scream", "Bad Monday",

"Letting go" and "Peace", "Begara" is revealed; Also, the name of a better economic condition obtained by "faithful and calculated work" - "comparatively better being".

It is worth noting the fact that ethnographic materials once again confirmed the opinions of Georgian economists that physiocratic views were always predominant for the Georgian space, until the consciousness of our population was formed on the basis of national-Georgian morality. This was reflected not only in various types of legislation, but also in literature. Only "The knight in the panther skin" and "Wisdom of Lies" are enough to prove this.

However, after the disruption of the Georgian statehood by Tsarist Russia and, later, the Sovietization, the thinking of the citizens of Georgia changed and adapted to the new reality, which should be perceived as an adequate response to the change in environmental conditions. However, historical experience shows that this process had a negative impact on the current situation and future prospects of our country.

Before the state took over social and economic functions, the community itself was responsible for the well-being of its members. We may think that in the conditions of the so-called "collective responsibility", the area of individual responsibility is lost, however, in the case of the community, it was the concern for the well-being of another; by being willing to share the risks associated with the life of a "neighbor" without benefit, a community member insured himself and his family's well-being.

As a result, all this, "relatively better living" obtained by "faith and committed work" can be called the "community's economy". Although it was subject to general economic laws, but the moral and social characteristics of local society were highlighted in it, in the formation of which a decisive role was played by

religion and historically formed traditions.

The ethno-economy is what we used to describe this situation.

References:

1. Gurgenidze V., (2023) Official's desk dictionary. Tb., 2004. - 483 p.
2. Gujejiani R., (2008).). From the history of Georgian highlanders' mentality (Svaneti), Tb, UMIVERSALI publishers.
3. Kopaliani K., Chomakhidze El., Zubashvili A. (2021) Psychological essence of money. Business and Law, Issue 2. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (confirmation 6.10.2023).
4. Nikolaishvili El., (2019) Stories from the recent past of Guria. A collection of dialect texts.
5. A bundle of the Georgian idioms. Collector - Ghlonti, Tb, 19-74
6. Tsagareishvili T., (2019). Live stories. Ethnographic records of Julieta Rukhadze.
7. Khelaia G. (2007) Outstanding Georgian scientist Vasil Chantladze. Economy of Georgia, Issue 1. URL: <https://geoeconomics.ge/?p=2627> (confirmation 6. 10. 2023).
8. Chakhvashvili D., (2001) XX century and "opium for the people". Economy of Georgia, Issue 5. <https://geoeconomics.ge/?p=421> (confirmation 6. 10. 2023).
9. Zubashvili A., (2021). The psychological essence of money. Business and legislation. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (confirmation 6. 10. 2023).